

Smiljan Samec

Moja srečanja s Titom

Tito je bil vedno med nami in mnogo ljudi na vseh koncih naše domovine se je srečavalo z njim. In tako sem tudi jaz v svojem življenju večkrat imel priložnost, da sem se srečal in rokoval z našim maršalom, oziroma pozneje predsednikom Josipom Brozom-Titom. Prvikrat je to bilo med vojno na otoku Visu, kar sem nekoliko natančneje že opisal v Drugi knjigi »Dokumentov« leta 1966, ko sem tam v »Partizanskih spominih gledaliških popotnikov« prikazal partizansko pot in delo tako imenovane Kulturne skupine X. Ljubljanske brigade, katere član sem bil tudi sam. Naj torej o tem srečanju zdaj spet na kratko ponovim, čeprav v nadaljnjem ni ostalo samo pri njem.

To Kulturno skupino smo sestavljali štirje dotedanji gledališki delavci, in sicer: gledališki igravec Ivan Jerman, dirigent in skladatelj Rado Simoniti, operni pevec Marjan Kristančič in jaz, ki sem bil že pred vojno dramaturg v ljubljanski Operi. Z nami sta bila še glasbenik prof. Vlado Golob in študent Drago Počkaj kot vojaški vodja in intendant. Ta skupina je bila formirana pravzaprav po nekem naključju že med znano veliko nemško ofenzivo novembra leta 1943 na Dolenjskem, ko so bili vojaški voditelji naše obrambe razdelili tedanjo večjo Gledališko skupino pri SNOS-u v manjše oddelke in jih dodelili brigadam. Ti in drugi gledališki delavci naj bi tako bili bolj mobilni med ofenzivo in ne nazadnje tako tudi bolj varni. Po koncu ofenzive pa bi se po tem načrtu morali spet vrniti v prvotno večjo Gledališko skupino, iz katere se je nato dejansko že sredi januarja 1944 na osvobojenem ozemlju porodila edinstvena vojaška kulturna ustanova — Slovensko narodno gledališče, s poglobitnim sedežem v Črnomlju.

Tako smo torej tudi mi »Ljubljčančani« s svojo brigado pretolkli Ilovo goro in se neposredno po hudi ofenzivi, ki je terjala precej žrtev, znašli na Korinu v Suhi krajini. Tam smo najprej vsi skupaj nekaj dni počivali, z edino izjemo nas »kulturnikov«, ki smo že tiste dni prirejali propagandne mitinge po okoliških vaseh. Toda partizansko vodstvo je takoj zatem odločilo, da naj naša 18. divizija krene v napad v Gorski kotar in Liko in tako je tudi naša Kulturna skupina odšla na isto pot, ker pač z vrhovnega poveljstva še ni prispel ukaz, naj bi se vrnili v prvotno gledališko enoto.

Kulturniki Ljubljanske brigade smo se seveda takoj znašli, saj smo, kot rečeno, že v Suhi krajini prirejali mitinge, na katerih je naš tedanji komisar Janko Rudolf imel politične govore, mi pa smo nastopali s konferanso, recita-

cijami in petjem partizanskih pesmi. S takim nastopanjem smo nadaljevali tudi zdaj v Gorskem Kotorju, kjer smo tako rekoč čez noč svoj spored »pohrvatili«, predvsem seveda našo najučinkovitejšo točko, partizansko »Kroniko« v verzih. Največji uspeh smo dosegli na mitingu v Delnicah, do koder se je naš »hrvaški« spored že dodobra utekel. Pri vseh teh nastopih smo imeli polne dvorane občinstva in njegovo navdušenje nad našo »profesionalnostjo« je bilo izredno. Velik uspeh je imel povsod že naš izvedeni konferansije, ki je znal svojo konferanso tudi politično zabeliti, prav takega tudi naš tenorist Marjan, še večjega pa naš čudoviti harmonikar Golob, a imenitno se je povsod odrezal tudi naš pevski kvintet, ki ga je mojstroval in vodil Rado Simoniti.

Na mitingu v Delnicah pa je po naključju bilo navzočih tudi nekaj predstavnikov hrvaškega Glavnega štaba, ki je tiste dni stoloval v Otočcu. Ker so ti tovariši na svoje oči in ušesa videli in slišali, kako dober in uspešen je bil naš nastop, so naprosili našega komandanta Rada Pehačka in komisarja Janka Rudolfa, naj nas »samo za nekaj dni« posodita njim, češ da pripravljajo v Otočcu slavnostni miting, posvečen pravkaršnjemu imenovanju tovariša Tita za maršala; sami da za to svečanost nimajo na razpolago tako uvežbane in strokovno neoporečne skupine, zato naj bi glavni del sporeda tega mitinga opravili mi »Ljubljanci«. Beseda ni konj in naši predpostavljeni so to »posojilo« odobrili, s tem da nas po tem nastopu spet vrnejo v domačo enoto. In tako smo torej odrinili iz Delnic, večinoma peš, čez mašunske gozdove, in na koncu še s kamionom do Otočca.

Tam smo na mitingu spet imeli ogromen uspeh, po tem nastopu pa so nas Hrvati naprosili, naj skočimo še v trenutno osvobojeni Senj ter na otoka Rab in Pag, kjer še niso imeli priložnosti videti takih nastopov, politična potreba pa je narekovala, da bi s podobnimi mitingi osvestili tamošnje ljudi. Kaj smo hoteli — razumeli smo to potrebo in ustregli njihovemu predlogu. Šele po tej opravljeni nalogi naj bi se spet povrnili k Ljubljanski brigadi. Tako smo v Senju prvič kot partizani videli morje, na Rab in nato na Pag pa smo potovali že s partizanskimi čolni. Mimo nastopov in mitingov v vseh večjih krajih tega področja smo na Rabu kot partizanska delegacija obiskali tudi pokopališče umrlih slovenskih rabskih internirancev in tam položili spominski venec »iz svobodnih gozdov« z napisom, da ga poklanja Kulturna skupina X. udarne Ljubljanske brigade.

A ko smo se z otoka Paga spet vrnili na Rab, je medtem vseh 70 km še svobodne obale s Senjem vred spet prešlo v nemške roke, tako da s čolni nismo več mogli pristati na kopnem. Zadnje telefonsko navodilo senjske partizanske komande, preden se je iz Senja umaknila pred premočnimi nemškimi enotami, je velelo vsem partizanom na Rabu, naj se, seveda s čolni, umaknejo proti še svobodnemu otoku Visu. Tako je tudi naša skupina, namesto nazaj v Slovenijo, v dveh dramatičnih nočnih plovbah mimo sovražnih ladij prešla, najprej na Dugi otok in zatem na Vis, kamor smo se zatekli dne 21. ali 22. januarja 1944. Sicer pa je vso to pot in našo odisejado nadrobneje opisal že Ivan Jerman v uvodu svoje knjige »Pevski zbor Jugoslovanske armade Srečko Kosovel«. Ker z Visa še dolgo ni bilo nobene zveze s Slovenijo, smo tam ostali kakega pol leta, in kot se je naša pot še nadalje razvijala, nismo Slovenije, navzlic svojim prošnjam, da bi se povrnili k Slovenskem narodnem gledališču v Črnomlju, več videli vse do osvoboditve. Kaj vse pa smo na tem svobodnem otoku počeli,

sva opisala že jaz v svojem članku v »Dokumentih 1966« in Jerman v omenjeni svoji knjigi leta 1970, zato tega ne bom tu ponavljal. Dela in zlasti še uspešnih nastopov, tako pri naših partizanskih enotah, ki so se tam zbirale, kakor tudi pri angleških in ameriških vojaških enotah na otoku, nam ni nikoli zmanjkalo. Za vse to smo deloma samoiniciativno poskrbeli že sami, deloma pa nam je dajal potrebna navodila in direktive Mestni komite v mestu Visu, s svojim sekretarjem v agitpropu, poznejšim ambasadorjem, Matom Jakšičem. Nastopali smo, izdajali smo potrebno partizansko literaturo, ki je bila namenjena zlasti našim prekomorcem v Južni Italiji in v Afriki, poizkušali smo tam celo navezati stik z našim pisateljem Luisom Adamičem v Ameriki, jaz sam pa sem tam celo napisal besedilo za prvo partizansko opero »Partizanka Ana«, ki naj bi, če bi Simonitiju uspelo delo še med vojno dokončirati, odprla prvo operno sezono v svobodni Ljubljani. Toda Simoniti je svojo obljubo — spričo novih dolžnosti,

ki jih je zatem prevzel — mogel izpolniti šele daleč pozneje v Ljubljani. Njegovo kompozicijo je tedaj prva posnela RTV Ljubljana, nato pa sta jo pozneje uprizorila še Ljubljanski festival in Opera SNG. Toda vse to ni za to mojo pripoved najpomembnejše.

Poglavitno doživetje našega bivanja na Visu pa je bil naš nastop pred Vrhovnim štabom in tovarišem Titom, do česar je prišlo dne 18. junija 1944. Vrhovni štab z vsemi drugimi tujimi vojaškimi odposlanci — med njima sta bila tudi angleški general Fitzroy Maclean in ruski general Vorobjov — se je namreč po sicer hudem, a ponesrečenem napadu na Drvar, ki je imel predvsem namen ujeti tovariša Tita, z avioni preselil na naš svobodni otok Vis, ki ga je bil s partizanskimi brigadami in topništvo uspešno branil general Karel Levčnik. Takoj po svojem prihodu na Vis so naši tovariši pri Vrhovnem štabu izvedeli tudi za obstoj in delo naše Kulturne skupine. Prvi od tedanjih članov našega najvišjega telesa nas je obiskal Edvard Kocbek, kmalu zatem pa nas je sprejel v zelo dolgi avdienci še Edvard Kardelj, ki je z največjim zanimanjem in zadovoljstvom poslušal našo pripoved in nas tudi sam obvestil ter poučil o marsičem potrebnem. Med drugim nam je tudi dejal, da bo poskrbel naši skupini primeren nastop tudi pred tovarišem Titom. In tako se je torej tudi to zares prav kmalu zgodilo.

Do tega pa je prišlo na, tudi zgodovinsko, prav pomemben dan naše borbe. S posredovanjem Angležev — ki so se trudili, da bi nekako povezali tako imenovano jugoslovansko kraljevsko vlado v Londonu s Titovim osvobodilnim gibanjem — je prišel na Vis dotedanji predsednik tiste londonske vlade, dr. Šubašič. Moral je sprejeti vse Titove odločne zahteve, in tako sta dne 18. junija podpisala sporazum, po katerem je maršal Tito postal prvi mednarodno priznani predsednik skupne partizanske in kraljevske vlade, s tem da bo o nadaljnji usodi nekdanje kraljevine odločilo samo jugoslovansko ljudstvo šele po osvoboditvi vse države. No, in v proslavo tega sporazuma naj bi pred vso to novo vlado in Vrhovnim štabom z vsemi tujimi odposlanci vred nastopila prav naša mala slovenska Kulturna skupina. Sicer pa naj tu preustim besedo kar Ivanu Jermanu, ki o vsem tem dogodku v svoji knjigi pravi:

»Politkomisar Ivan Jerman, ki je hodil vsako jutro na neki oddelek agitpropa po morebitna navodila, se je dne 18. junija nepričakovano hitro vrnil in sporočil, da ima kulturna skupina popoldne nastop pri maršalu Titu.

Ni bila majhna naloga, nastopiti prvič pred tako legendarno osebnostjo, kot je maršal Tito, utelešenje jugoslovanske osvobodilne in socialne borbe. Trenutno presenečenje pa tudi skoraj strah sta utonila v splošnem veselju in objemanju.

Ali je dovolj dobro, kar si je skupina dotlej nabrala na sporedu? Ali ima vse to skupaj vsaj približno neko višjo podobo? Ali dovolj impresivno predstavlja podobo in pomen našega boja? Ali je v njenem izvajanju vsaj kanec prave umetnosti?

Za tako razglabljanje pa ni bilo več časa. Treba se je bilo na zunaj in na znotraj počteno pripraviti. Obleko in obutev v red! Pregled in izbor spreda! Izbrati je bilo potrebno, kar je bilo najboljšega, in točke nanizati v čim pestrejši splet.

Molče je popoldne stopala skupinica petih mož po razbeljenem kraškem kamenju proti naselju Ženaglava, kjer se je na vrhu otoka udomil Vrhovni štab

NOV in PO Jugoslavije. Vse misli so se jim vrtele okoli Tita in čim bližji je bil cilj, tem večja tesnoba jim je stiskala srce.

V pričakovanju nastopa se je skupina pozdravila z Edvardom Kardeljem, Edvardom Kocbekom, polkovnikom Pircem, podpolkovnikom Ulepičem in številnimi drugimi znanci ter prijatelji. Nekam mnogo visokih glav se je zbralo v večji zadimljeni sobi v tisti revni majhni vasi. Mize v njih v obliki podkve, mnogo neznanih obrazov, zavezniški vojaški odposlanci, generali, vrhovni štab, v sredini pa Tito v maršalski uniformi, vendar precej shuššan.

Vsa skupina in vsak posameznik je skušal dati iz sebe vse. Maršal je od točke do točke spreminjal svoj izraz, da se je zdelo, kot da ima vsaj tisoč obrazov. Na koncu sporeda je zagrmela Simonitijeva pesem: »Tito, Tito, Tito!«. Pri tej pesmi se je maršal prijetno nasmehnil, vsi navzoči so mu čestitali, ploskali in — konec. Skupina je vedela, da je s svojim nastopom v polni meri uspela. Zunaj je sijalo sonce, vsa soba ga je bila polna, a kaj šele v srcih petih kulturikov. Ko so se gostje razšli in se je tudi Tito, ki ga je spremljal njegov nepogrešljivi pes, umaknil, je skupina izvedela, da je s svojim nastopom primaknila piko k sporazumu med Titom in Šubašičem, ki je bil takrat podpisana. Dr. Ivo Šubašić je gotovo z mešanimi občutki gledal partizane.«

Tako Ivan Jerman.

Videli smo torej Tita, ki pa je bil nad našim uspešnim nastopom tako zelo zadovoljen, da nas je še isti popoldan, ko so bile vse te uradne slovesnosti končane, sprejel vseh pet v posebni avdienci ter se z nami rokoval. Zahvalil se nam je za naš nastop in se pozanimal za našo usodo ter se zadržal v naši družbi več kot dvajset minut. Pri avdienci so bili navzoči tudi nekateri najvidnejši člani Vrhovnega štaba, maršal pa nam je pred koncem dejal, da smo sicer topot upravičeno izbrali glasbeni spored s številnimi, ne samo jugoslovanskimi, temveč tudi z ruskimi, angleškimi in ameriškimi pesmimi, a da bi on rad enkrat od nas slišal naše slovenske partizanske in narodne pesmi, zato se je obrnil k svojemu spremstvu in povprašal: »Ali je spodaj v mestu Visu na razpolago za to kaka primerna dvorana?« Jaz sem se pri tem nanaglo ojunatil in rekel, da ima sama naša skupina v mestu, sebi dodeljeno hišo z večjo sobo — zato naj torej pride v ta namen kar k nam na obisk! Maršal se je nasmehnil in nato dejal: »No, bomo videli...«

Z vso to njegovo željo in z našim pričakovanjem pa v nadaljnjem ni bilo nič, zakaj nas so že klicale nove nujne dolžnosti. Kot smo izvedeli, je sicer sam maršal najprej želel, da bi naša skupina ostala kar še naprej pri Vrhovnem štabu, češ da nas bodo odslej češče potrebovali za vse mogoče priložnosti. Toda Edvard Kardelj je menil drugače, ker je vedel, da položaj v Italiji se zbirajočih primorskih Slovencev ni vselej rožnat ob večidel črnogorskih komisarjih, ki niso razumeli njihove primorščine. Zato je predlagal, da naj bi naša skupina odšla v Bari, kjer naj bi skušala preveriti položaj in vzroke občasnih nesporazumov. Iz teh upravičenih razlogov je naposled seveda obveljala Kardeljeva beseda in tako smo dobili nalog, naj nemudoma odpotujemo z Visa v Italijo. To se je zgodilo dne 30. junija 1944, ko smo na krovu angleške torpedovke pripluli v Bari.

V vojaškem taborišču Gravini, nedaleč od Barija, smo našli množico zbirajočih se prekomorcev in komisarja taborišča dr. Franceta Hočevarja. Med temi prekomorci pa smo kaj kmalu odkrili primorski pevski zbor, ki ga je bil že v

Afriki združil pevovodja Mirko Černigoj, in ta nepokvarjeni pevski material nas je tako navdušil, da smo iz njega izoblikovali prvi veliki partizanski pevski zbor, ki je — na predlog medtem v Bari prišedšega Borisa Ziherla — dobil ime: Pevski zbor jugoslovanske armade Srečko Kosovel. Politično in organizacijsko ga je odslej vodil Ivan Jerman, njegovo umetniško vodstvo pa je prevzel Rado Simoniti, ki je še iz Maroltove šole v nekdanjem Akademskem pevskem zboru v Ljubljani imel dragocene zborovodske izkušnje. Zbor je s partizanskim sporedom najprej nastopil v Bariju v »Teatru N. Piccini«, pozneje pa je odrinil na Vis, od tam v že osvobojeno Dalmacijo in zatem čez Črno goro, Albanijo, Makedonijo in Srbijo, dokler ni 22. februarja 1945 prispel v prav tako že osvobojeni Beograd. Povsod po svoji poti je imel številne koncertne nastope z nepopisnimi uspehi pri osvobojenem prebivalstvu in vojaških enotah.

Tudi v Beogradu in vsepovsod okoli do same sremske fronte je »Srečko Kosovel« imel mnogo nastopov, zanj posebno pomembno dejanje pa je bilo, ko je letalski general Ulepič odobril, da se je temu prvotnemu osnovnemu zboru priključil še ne mnogo manj podoben zbor primorskih Slovencev, ki ga je pri letalcih vodil brat Mirka, Polde Černigoj. Tako je zdaj »Srečka Kosovela« sestavljalo že čez 50 pevcev. Kmalu po svojem prihodu v Beograd je zbor, potem ko je na svoji prejšnji poti obiskal tudi Albanijo, zdaj obiskal tudi Bolgarijo, kjer je nastopil na Slovanskem kongresu v Sofiji, in bil tam za svoje uspehe izjemno počaščen. Toda največja zborova počastitev je bila, ko je dne 10. maja 1945, neposredno po brezpogojni kapitulaciji Nemčije, nastopil pred svojim najvišjim komandantom, maršalom Titom. Tu pa naj spet prepustim besedo knjigi Ivana Jermana, ki pripoveduje:

»Zvečer dne 10. maja 1945 pa je prišlo do še vse pomembnejšega dogodka. Ves zbor je bil povabljen k maršalu Titu! Sporočilo je prišlo menda popoldne, vsekakor v času, ko zbora ni bilo skupaj. Začel se je po Beogradu neusmiljeni lov za pevci. Fantje so bili ob določeni uri vsi zbrani na mestu. Odpeljali so jih v Beli dvor.

Naposled bodo torej naši fantje videli svojega maršala, človeka, ki jih vodi v svobodo, v boljše življenje, moža, v imenu katerega so prestali toliko težav, šli skozi trpljenje in borbo, njega, za katerega so bili pripravljene žrtvovati tudi življenje, junaka vseljidskega osvobodilnega gibanja, legendarnega borca za naš novi svet! Še nikoli jih ni vseh skupaj navdajal tak ponos, še nikoli niso bili tako svečano razporejeni kot tistikrat, ko se je zbor v sveti tišini razvrščal in se pripravljal na edinstveni trenutek. Naravnost nasproti zbora so bili sedeži za Tita in njegovo najbližje spremstvo.

Politkomisar je bil vaju nastopati v gledališču in pozneje na neštetihi mitingih in prireditvah v partizanih, sam z malo skupino je tudi že zrl v maršalovo obličje, toda tokrat je moral nekajkrat posebej globoko zadihati, da je lahko mirno predstavil maršalu zbor in napovedal pesmi.

Samo da bi začeli! Prvi trenutki so vselej najtežji. In začeli so. Zagrmelo so ‚Hej, brigade‘. Kdo ve, v koga so pevci bolj upirali oči, ali v dirigenta ali v maršala. Izraz se mu je od pesmi do pesmi spreminjal. Zdelo se je, da so doživlja s pevci, ki so tistikrat peli v resnici iz vse duše in iz vsega srca. Peli so partizanske in narodne pesmi: v slovenščini, hrvaščini, makedonščini, ruščini in tudi v angleščini. Simonitijeva pesem ‚Tito‘, skomponirana na Nazorjevo besedilo in ki se konča z vzklikom ‚Tito, Tito, Tito!‘, je zaključila koncert. Gromki

vzkliki so potegnili poslušalce za seboj in se razlegli v dolgotrajne ovacije priljubljenemu maršalu. Vzklikanje in ploskanje je ponehalo šele takrat, ko je gostitelj povabil zbrane na tovariški večer.

Zadržal se je tudi nekaj časa med zborom. Ta večer je bil za Kosovelovce najvišje priznanje, najvišja nagrada. Njihov ponos in zanos sta bila brez mej. Maršal je bil videti izredno zadovoljen. Smehljaje se je zahvalil dirigentu in zboru. Tačas se najbrž ni domislil, da bi tega zbora verjetno sploh ne bilo, ko ne bi bil svojčas privolil v Kardeljev predlog, naj odpotuje kulturna skupina Ljubljanske brigade v Italijo.

Kar je sledilo, ni bilo nič uradnega, še najbolj je temu res ustrezala beseda: tovariško srečanje. Fantje so čez čas želeli, da bi še enkrat videli maršala od blizu, kar v tisti precejšnji gneči ni bilo lahko. Oskar Danon je to željo Kosovelovcev ljubeznivo sporočil Titu. Rad je ustregel. Fantje so mu naredili špalir, skozi katerega se je nasmejano sprehodil.

To srečanje je ostalo vsem v neizbrisnem spominu. Bilo je enkratni, vrhunski doživljaj na vsej dolgi poti »Srečka Kosovela«.

Takšno je torej tudi to Jermanovo pričevanje.

Ker še ni bilo železniških zvez in so bile tudi poti razrite, je »Srečko Kosovel« z vso nekdanjo kulturno skupino Ljubljanske brigade šele mesec dni po končani vojni, čez Madžarsko in Maribor, prišel v Ljubljano, kjer je 25. julija 1945 imel osrednji manifestativni koncert v unionski dvorani. Ob tej priložnosti ni bilo mogoče popisati mogočnega vtisa, ki ga je ta nastop s svojo partizansko in drugo pesmijo napravil na nabito polno dvorano.

Tako se nam je torej naposled vendarle izpolnila želja, da smo prišli domov. A zborovskega nastopanja še ni bilo konec. Prišla je turneja po Primorski, sledile so viharne ovacije na koncertu, najprej v Gorici, ter nato v gledališču »Verdi« v Trstu, in tako so ti čudoviti primorski fantje poljubili vso svojo domačo zemljo.

Ampak članov »Srečka Kosovela«, čeprav so bili še kako zaslužni, po prihodu domov naši voditelji nikakor še niso hoteli demobilizirati. Sklenili so, naj zbor v vsej svoji sestavi krene še na propagandno turnejo po Češkoslovaški. Sredi septembra 1945 je tako zbor »Srečko Kosovel«, spet po razritih poteh z avtobusom čez Madžarsko, tako prispel do Prage, tam ob frenetičnih aplavzih nastopil v znameniti Smetanovi dvorani in zatem imel še vrsto nepozabnih nastopov, sprva še po sami Pragi, zatem pa še po drugih večjih čeških in slovaških mestih. Videli smo tako tam Pardubice, Zlin, Brno in nazadnje še Bratislavo. Ljudje so nas kot prve pristne Titove partizane povsod skoraj nosili na rokah, in ko smo še bili v Pragi, so nadvse uspeli koncert našega zbora v tamkajšnji radijski postaji »za večni spomin« celo posneli na zlate plošče: čez pičila tri leta pa je prišlo do znanega Informbiroja in te »večne« plošče so takrat na hitro uničili.

Po ponovni vrnitvi v domovino so zbor, ki so ga sestavljali po poklicu sami kmetje in delavci, vendarle razpustili in naši fantje so se zares vrnili na svoje domove. Tudi mi štirje ljubljanski gledališčniki smo se vrnili na svoja mesta, v Dramo in Opero. Z nami se je tam usidrala tudi pevka Vanda Ziherlova, ki je vse od Italije in zlasti še od Beograda naprej zvesto sodelovala kot solistka »Srečka Kosovela«. Pa tudi nekaj drugih njegovih članov je v svoj profesionalni pevski zbor sprejela ljubljanska Opera.

Toda usoda je hotela, da tudi takrat tega partizanskega »Srečka Kosovela« vendar še ni bilo konec. V svetu so sledila mirovna pogajanja, poglavitna seveda v Parizu, in tako se je naslednje leto spet pokazala potreba, da tak reprezentativen partizanski umetniški korpus nastopi pred svetovno javnostjo, zlasti še, ker so tekla pogajanja za priključitev Slovenskega Primorja k naši domovini. Za to nalogo je bil »Srečko Kosovel« še toliko bolj poklican, ker so ga pač sestavljali sami Primorci. Sklicali smo jih torej nazaj v Ljubljano, pomnožili smo jih z nekaterimi nekdanjimi člani APZ-ja, še enkrat je z njimi Rado Simoniti naštudiral potreben pevski program, in v začetku maja 1946 smo z vlakom čez Avstrijo odpotovali v Francijo in Pariz.

Tam je tiste dni zasedala konferenca zunanjih ministrov, ki je imela na sporedu tudi vprašanje o nekdanji Julijski krajini in Trstu. V njihovo čast in opombo je »Srečko Kosovel« imel dne 10. maja 1946 koncert v velikem pariškem gledališču »Palais de Chaillot« na Trocaderu, ki sprejme kakih 4000 poslušalcev. Da zadnjega kotička napolnjena dvorana je že pred nastopom Kosovelovcev šumela kot v panju. Ko pa je odprl usta »Srečko Kosovel«, ki je najprej pozdravil Francijo z njeno »marsejezo«, so Francozi, ki dotlej svoje himne še niso bili slišali zapeti štiriglasno, najprej onemeli od presenečenja, nato pa izbruhnili v tako navdušenje, ki je kot oglušujoč slap zasulo in preplavilo dvorano. Na prošnjo pesnika Luisa Aragona, ki je bil pred začetkom koncerta eden poglavitnih govornikov, je moral naš zbor to himno še enkrat ponoviti, nato se je šele nadaljeval pripravljene koncertni spored. Po sleherni pesmi se je v dvorani spet ponovil enak aplavz, tako da mu skoraj ni hotelo biti konca. Vsi pariški časopisi so naslednji dan bili prepolni hvale za naš zbor, ki so ga nekateri primerjali celo s svetovno znanim predvojnim zborom Donskih kozakov z dirigentom Sergejem Žarovom, nekateri pa tudi s pozneje prav tako slavnim zborom Rdeče armade.

Sledili so še nastopi po Parizu, obiskali smo zatem tudi nekaj poglavitnih francoskih mest, odšli smo koncertirat še v Belgijo, na poti domov pa tudi v Švico, kjer smo povsod v vseh glavnih mestih dosegli prav tak umetniški in propagandni uspeh. Šele zdaj, po povratku v Ljubljano, je bilo tega partizanskega »Srečka Kosovela« naposled dokončno zares konec. Vso svojo partizansko življenjsko dobo je torej zvesto in nadvse uspešno služil svoji domovini, novi Titovi Jugoslaviji.

— — —

Ko sem se po osvoboditvi vrnil v Opero, sem, kakor rečeno, najprej spet prevzel delo in posle opernega dramaturga. Kot tak sem bil ves čas in v vseh ozirih tudi nekaj pomočnik ravnatelja, najprej Sama Hubada, zatem pa še Valensa Voduška. Asistirati sem jima pri vseh poglavitnih dogodkih v tistem času velikega vzpona naše Opere SNG, ko je v nji rasla in dozorevala tista znamenita, takrat mlada generacija naših opernih umetnikov, ki se je vse češče odpirala tudi v svet. K tem mojim poslom je nekoliko sodila tudi reprezentanca, ko sva z vsakokratnim direktorjem tudi pozdravljala naše najvidnejše veljake, ki so ne ravno malokrat obiskovali naše predstave. A večkrat nas je obiskal tudi sam tovariš Tito, ki od začetka leta 1953 ni bil več samo maršal, ampak tudi prvi predsednik naše države. In prav v tisto leto sodi več njegovih zaporednih obiskov v naši Operi. Tako si je bil dne 20. decembra 1953 ogledal našo

Tito v ljubljanski Operi

uprizoritev »Seviljskega brivca«, tri dni zatem pa še »Fausta«. Na Novega leta dan 1954 pa si je ogledal še Massenetovega »Wertherja«, ki ga je toplotno dirigiral Lovro Matačić. Predsednika Tita sva z direktorjem Voduškom vsakokrat pozdravila v njegovi loži in Tito je ponovno izrazil svoje zadovoljstvo nad visoko ravnijsko umetnosti našega ansambla. In Matačiću je ta prva njegova predstavitev pred maršalom pripomogla, da je dobil dovoljenje za svojo pot v tujino, kjer je kmalu obveljal za enega najboljših dirigentov Evrope.

Naslednje leto, 1955, je Valens Vodušek zaprosil za razrešnico z ravnatelj-skega položaja in tedaj sem moral sam prevzeti mesto v. d. direktorja Opere. Tako sem jeseni istega leta vodil našo Opero na njeno prvo gostovanje na Poletnih igrah v Dubrovniku, kjer smo nastopili s »Štirimi grobijani« in nato dne 14. septembra 1955 še z Mozartovim »Don Juanom«. In prav na tej pred-stavi je prišlo do našega najdaljšega srečanja s predsednikom Titom.

Tistega dne se je Tito namreč prav v Dubrovniku poslovil od grškega kralja Pavla, ki je bil s soprogo več dni pri nas gost našega predsednika; in ko je popoldne tistega dne kraljevski par odšel od nas nazaj domov, je Tito sklenil, da bo zvečer obiskal našega »Don Juana«. O tem sta me nemudoma obvestila direktor festivala Josip Depolo in predsednik festivalskega odbora, moj partizanski znanec z Visa, Mato Jakšič. Ta novica je naše nastopajoče še posebej navdušila, da so sklenili dati vse od sebe, zlasti pa še zato, ker naj bi prav ta uprizoritev predstavljala svojevrsten eksperiment opernega predstavljanja, in to ne v običajnem gledališkem smislu, temveč naj bi do kraja izkoristila dubrovniški naravni ambient z njegovimi najbolj znanimi stavbami. Doslej so namreč pri nas in menda tudi po Evropi tako uprizarjali samo dramske predstave, opere pa nikakor še ne.

Režiser Hinko Leskovšek in dirigent Bogo Leskovic sta naredila vse, kar je bilo mogoče, orkester in solisti pa so več kot na zavidljivi višini prikazali svojo umetnost. Naj zatorej navedem tu vsaj vse glavne soliste te znamenite uprizoritve:

Don Juan — Samo Smerkolj
Komtur — Friderik Lupša
Dona Ana — Vanda Gerlovičeva
Dona Elvira — Vilma Bukovčeva
Don Ottavio — Miroslav Brajnik
Leporello — Ladko Korošec
Zerlina — Nada Vidmarjeva
Masetto — Andrej Andrejev

Uprizoritev je bila na trgu pred palačo Sponza, solisti so nastopali v skladu s svojimi vlogami zdaj pred to, zdaj pred sosednjo stavbo, orkester in dirigent sta bila ob strani, občinstvo pa je sedelo tik »odra«, ki ga ni bilo, tako da se je prva vrsta skoraj dotikala igralnega prostora. Na sredi prve vrste sta kajpak sedela predsednik Tito in njegova soproga.

Že v prvi pavzi je ves zadovoljen pristopil k meni Mato Jakšič in mi svetoval, naj ob koncu predstave grem do Tita in ga naprosim, da bi se fotografiral z našimi solisti. In jaz, ne bodi len, sem na koncu, ko se je oglasil vsesplošen velik aplavz priznanja našim umetnikom, res stopil do predsednika in mu izrazil našo željo. Tito je vprašal: »Pa imate fotografa?« »Seveda, tu je!« sem dejal, nakar je Tito vstal in rekel ženi: »No, pa pojdiva.« Res sta oba stopila naprej med soliste in moj fotograf je naredil nekaj posnetkov. Takoj nato pa nam je Tito še rekel: »Pa stopimo vsi skupaj še v to Mestno kavarno!« Tako smo res stopili do kavarne, ki pa je med predstavo imela tisto stran, ki je bila obrnjena na trg z našo igro, zaprto. Med presenečenimi in zmedenimi naktarji je Tito sam pomagal in poprijel za stole in mize, da smo jih skupno razpostavili v dolgo omizje za ves solistični ansambel in še drugo spremstvo. Tako se je Tito tam v naši družčini zadržal vse do rane zore, ko je odšel naravnost na ladjo »Galeb« in z njo čez Split odpotoval na Brione. Pogovarjal se je prostodušno z nami o vsem mogočem med to improvizirano večerjo, zanimali so ga naši problemi in načrti in izrazil nam je tudi svoje priznanje, češ da že

dolgo ve, da je ljubljanska Opera ne samo najboljša v državi, temveč da je po umetniški kvaliteti svojih predstav nedvomno na evropski višini.

Prav slednje njegovo priznanje pa se je že čez nekaj mesecev nedvomno potrdilo, ko je naša Opera, na podlagi nad vse uspeh gramofonskih posnetkov nizozemske tvrdke Phillips, z uprizoritvijo Prokofjeva opere »Zaljubljen v tri oranže« z neponovljivim uspehom nastopila z več predstavami na Holandskem festivalu in takoj nato še v pariški »Veliki operi«. Več kot sto najvidnejših evropskih kritikov je tedaj z najbolj laskavimi besedami ocenilo visoko kvaliteto naše uprizoritve. Poleg tega je še isto leto »Akademija Charles Cros« v Parizu, po izboru vseh v preteklem letu posnetih opernih plošč svetovnih podjetij, izbrala prav to našo izvedbo Prokofjeva opere »Zaljubljen v tri oranže« za najboljšo in ji podelila »Grand prix des disques«, kar je znova potrdilo izjemni uspeh naše Opere. Zategadelj je vse to bila vsekakor najvišja pohvala ljubljanske Opere v vsej njeni zgodovini.

Da so bile vse te ocene dejansko neoporečne, najzgovorneje priča tudi dejstvo, da sem že naslednje leto osebno dobil povabilo, naj ponovno pridemo na gostovanje v pariško Veliko opero, tokrat z uprizoritvijo Musorgskega opere »Soročinski sejem«, ki smo jo bili pod glasbenim vodstvom Sama Hubada tudi že prej posneli na Phillipsove plošče. Vendar tistikrat nisem bil več direktor naše Opere in moj naslednik je hotel pri tem rajši vsiliti nekam drugam gostovanje s svojim lastnim opernim delom, zaradi česar so se pogajanja razbila. S tem smo dokončno izgubili stik s Parizom, kjer pred nami še ni nobeno tuje gledališče nastopilo v Veliki operi.

Pozneje sem po Jušu Kozaku postal upravnik Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani in v tistem obdobju je 20. maja 1965 v naši Operi gostoval solistični baletni ansambel Moskovskega Boljšoj teatra, ki je povrnil prejšnje gostovanje naše Opere v Moskvi in Kijevu. To rusko baletno gostovanje si je — prav tako kot v Moskvi našo Nikita Hruščov — enako ogledal predsednik Tito. Po tej predstavi se je, v čast naših gostov, udeležil sprejema v dvorani hotela Slon in ob tisti priložnosti sem mu zadnjikrat stisnil roko, zakaj pozneje sem se upokojil. Videl sem ga sicer še večkrat, zlasti ko je ob dvajsetletnici Sterijinega pozorja v Novem Sadu obiskal tudi tisto prireditelje, vendar takrat sem bil le član tamkajšnjega Glavnega odbora in nisem več stopil k njemu. V žalostnem spominu pa mi bo zdaj le še ostalo njegovo poslednje slovo od Ljubljane, ko so njegovo krsto izpred slovenske Ljudske skupščine odpeljali na železniško postajo in v Beograd.

Zdaj ga ni več: ostal pa bo tudi meni kakor vsem Jugoslovanom in drugim vsepovsod po svetu v trajnem in ponosnem spominu!

Mes rencontres avec Tito

L'auteur de l'article rencontra pour la première fois le maréchal Tito en 1944 à l'île de Vis où celui-ci avait signé l'accord avec le représentant du gouvernement royal à Londres, devenant ainsi président du gouvernement yougoslave officiellement reconnu. Le groupe artistique de la brigade de Ljubljana dont l'auteur faisait partie donna une représentation pour cet événement devant les représentants des alliés et l'état-major général au complet, ce dont le maréchal le remercia cordialement au cours d'une audience particulière. L'auteur eut l'occasion de rencontrer à plusieurs reprises le président Tito après la fin de la guerre, d'abord comme directeur de l'Opéra, puis comme administrateur du Théâtre national car le maréchal se rendit alors plusieurs fois à l'Opéra de Ljubljana. La rencontre la plus longue avec la troupe de l'Opéra de Ljubljana eut lieu à l'occasion de la tournée de l'Opéra à Dubrovnik; après avoir pris part à la représentation du Don Juan de Mozart, donnée dans le cadre du festival de Dubrovnik, le maréchal invita les solistes et la direction du théâtre à une réception où il resta en leur compagnie toute la nuit. Plus tard, l'auteur eut d'autres occasions de rencontrer le maréchal ainsi que témoignent ses souvenirs publiés ci-dessus.